

ՀՐԱՋԵԱՅ Ա. ՀԱՌԻԷԱՆԻ ՆԱԽԱԿՆԵՐԻՑ

ՎԻԵՆՆԱՅԻ ՄԽԻԺԱՐԵԱՆՆԵՐԻՆ

Հրաժարական՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԻԱՆ

19.

[Uppan 1 1922, þ.m.l.p.hq]

ԳԵՐԱՍԱԳՐԱՅԻՆ ՀԱՅԲՐ,

Ստացայ Զեր երկրորդ նամակը (օգ. 27) և հետև ալ Լ. Վարդանանի 3 հա-
տորիկները¹, Լ. Տաշեանի Ակնակը և իմ Հայոց գրեւում փորձերը (մինչև էջ 256-
րոյց 3րդ մամուլը պակաս էր). շնորհակալութիւն այս բոլորի համար: — Լ. Վար-
դանանի ամբողջ յօդուածները արդէն բառաքաղած և անցուցած էի մեծ արմատա-
կան բառարանիս մէջ. ուստի, որպէս զի աշխատութիւնս նորէն չկրկնեմ, կ'սկսեմ
յայտնել ինձ թէ այս արտաագութիւնները լիակատր կերպով նոյն են Հանդէսի
մէջ տպուածներուն հետ: Եւ եթէ քանի մը տող աւելցուած է, յատկապէս կ'սկսեմ
որ այդ տողերը, եթէ կարելի է, էջով ան. յիշեցնէք ինձ:

Նոր-Քասպազեան ցուցանակ եթէ տպուեցաւ, համաձայն կ'իսկազմէր ինքն իսկ Քեֆրեան ցուցանակ տպեցան փոքր բան է, որ կարծեմ Հանդէսի մէկ կամ առաւելուն երկու թիւով կ'ընթանայ. ուստի շատ կ'իսկազմէր որ այն ալ որ առաջ տպէիք զեղծացնէիք, փոխանակ ապաստեալ որ Գաբրիէլեանի միւռ այլ ցուցանակն ալ տպուին: Մէկ մամուլէ բաղկացած պրակ մը պիտի ըլլայ կարծեմ:

[illegible][illegible]

Ասոնցմէ դուրս առ այժմ ուրիշ գիրք չկայ հոս տպուած:

Գրքերէն ոմանք հեղինակները նուիրած էին ինձ, ես ալ Ձեզ կ'նուիրեմ. ուրիշներ հեղինակներէն նուէր տառած եմ բռնի Ձեր անուանով. միւսները գնած եմ, որոնք որ վաճառեի են, և իմ կողմէ կ'նուիրեմ Ձեզ:

Թերթերէն Այգ, Միմարեք և Զանգ¹⁰ գեռ չեմ զրկեր, որովհետեւ առաջինը և երկրորդը թէն ամբողջ, բայց երրորդը շատ պակաս է. պիտաւոր պատճառն այն է, որ երեք տարի առաջ, երբ առձինները եկեր են Թաւրիզ, ամէն մարդ իր ունեցած գրքերն ու թերթերը ոչնչացուցեր է. այսպէս և Զանգը: Յոյս ունիմ որ մաս մաս կ'արենամ ձեռք բերել: Օրինակ մը կայ միայն խմբագրին քով: Կովկասի թերթերէն և գրքերէն բան մը չեմ կրնար զրկել, որովհետեւ յարաբերութիւն չկայ: Զանգեզուր հրատարակուած «Ազատ Սիւնիք»¹⁰ թերթէն 3 թիւ կրցայ ճարել փոխաստականի մը ձեռքէն և կուղարկեմ Ձեզ: Գորիս տպուած Արմոս գիրք¹¹ լաւ պահեցէք, որովհետեւ, ինչպէս լսած եմ, բալչեիճները¹² ամբողջ հաւաքեր և այրեր են. ասիկա մազապուր ազատուած օրինակ մըն է:

Բանի մը որ առաջ ապահովեալ զրկեցի «Յւրոպական բառեր» յօդուածն¹³, որ կրնայ Ագլ. Մասնադատարանին մէջ կոկիկ հատոր մը կազմել. արտատպութեան մէջ խնդրեմ գնել իտալերէն յառաջաբանս, որ իմ գրածն է. պէտք չկայ իտալերէն գիտցողի մը սրբագրել տալու, որովհետեւ, ինչպէս պիտի նկատէք, ես հոս արդէն գիտեմ իտալացիի մը սրբագրել տուած եմ: Յատուկ ուշադրութիւններդ կ'սեպեմ թուրքերէն բառերու ապագրութեան:

Տեղս հրատարակուող թերթեր իրենց թուերէն ուղարկել սկսեր էին. բայց որովհետեւ հասած չէ Ձեզի, ես խնդրեցի որ պահեն և ամէնը մէկտեղ ինձ տան, ապահովեալ ծրարով ես կ'ըրկեմ:

Հանդէսի 1921[Բ] թուերը շատ կրիպտար կուգան. ապահովեալ չըլլալուն պատճառաւ ճամբան կկտրուի[ն]. ժամանակ մը յետոյ ես պիտի խնդրեմ որ բոլոր կորսուած թուերն ապահովեալ ուղարկէք. առ այժմ ստացած եմ 1921, թիւ 1-2, 5-6, 9-10: «Հէյոսց գրերը» իմ ուղարկած նոր յօդուածովս չէ վերջացած. կտոր մը դեռ կայ, կտրեմ ժամանակէն այն ալ կ'ըրկեմ. կ'պատահեմ էլ միջոածին «Շոդակաթ» ժողովածուին¹⁴, որ Հայաստանի կոմիտարէն¹⁵ խնդրած եմ անանձին նամակով:

Նոր-Ջուղա կայ 250 ձեռագիր, որ Մմբատ սարկաւազ ցուցակագրեց, բայց տպուած չէ գեռ (ռուսերէն է): Եթէ գրէք Մոսկուա, իմ կողմէն բարեկներ հաղորդեցէք պր. Յովհ. Պալեանին և յայտնեցէք թէ հոս կայ ամէն ապահովութիւն և եթէ ուզէ կրնայ գալ և հանգիստ կեանք վարել: Կեանքը առատ և աժան է:

Տողարանս¹⁶, ինչպէս ըսած եմ, կգտնուի Բագու. ուստի Ե՛վ գիտէ դեռ ի՞նչքան պիտի սպասենք, որ կանոնաւոր հաղորդակցութիւն սկսի և ես ալ կարող ըլլամ զրկել Ձեզ, մանաւանդ որ շատ մեծածաւալ գործ է: Տաշեանի ծնայակէն¹⁷ աւելի հաստ է և մեծ: — Հայ տաղասացներու քով պատահած ամբողջական պրս. կամ թրք. տողերու համար կարծիք յայտնած էիք թէ անոնք բանաքաղութիւններ են ժամանակակից պարսիկ և թուրք բանաստեղծներէ: Եթէ ասիկա առանձին լեռնութեամբ հաստատած էք, խօսք չունիմ. բայց եթէ a priori կենթադրէք, կներէք որ հակառակ կարծիք յայտնեմ: Մեր նոր վկայի¹⁸ մէջ տեսած էք անշուշտ տողեր ուր նոյնպէս թրք. և պրս. տողեր կան. յատկապէս Աստուածաբան իթայեցեայն մէջ¹⁹. Կարելի չէ ըսել թէ այս տողերը պրս. և թրք. բանաստեղծների առնուած ըլլան, որովհետեւ ո՛չ մի պրս. և թրք. բանաստեղծ երգած չէ իթայեցին. ուստի պէտք է ըսել թէ այսպիսի տողեր գրելը բանաստեղծական ճարտարութիւն մ'էր: Սոխակ երգարանի²⁰ մէջ կան նոր ժամանակի տաղեր, ուր երգիչը (աշուղը) մէկ պող հայ, և թէն Խոջ պրս. երգեր է: Դեռ այսօր այստեղ Թաւրիզի մէջ կայ նոյն բանը. Թաշեանի²¹ դերասանը՝ որ նաև երգիչ է, անցեալները հանդէսի մը մէջ երգեց իր գրած մէկ երգը, որուն իւրաքանչիւր տան ա. տողը հայ էր, բ-ք թուրք, ց-ը վրացի,

խորհրդի). Յարաւթիւնեան Առ., Անգիոս Աստուանեան 1918 թից, Թաւրիզ, ապ. Ատրպ. Հա-
յոց Թեմ., 1919, 80 էջ, Այդ գրադարան, Թ. Կ:

Բազէն Սիմէոն, Արեւիկի մամուլը, Գաւրիզ, 1917:

Արդ Թաւի, (Թաւրիզ, 1921), 12 էջ:

Այս թերթի տնտեսները չեն մտել լաւի. սով. հանրագրտարանի մէջ. Այդպիսի Թա-
ւրիզում հրատարակուել է հաւանաբար 1915-1921 թթ., իսկ Վանի տեմ. տեմ. 20:

Արեւիզի, (հրատարակութիւն Հեռանալատանի կառավարութեան), Գորիս, ապ.
Մասնաւոր, 1921, 115 էջ:

Բնագրում՝ այսպէս, փո. բոլորէինները:

Եւրոպական փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ, ՀԱ, 1947-1949, առանձնատիպ 1951, 193 էջ:

Էլմիմանի ընդակարգ հայագրական ժողովածուի 1913 թ. համարում, որ նուիրուած է
հայերէն գրերի գիւտի 150 (ամսեայ եւ հայ. ապագրութեան 400 ամսեայ յոբելեաններին, Գորի-
զին Յովսէփեանը (Եւսոյ Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ) հրատարակել է Կոստանթնուպոլիսի
գրութեան, որոշ տպուած է Աճը, ինչպէս Նշուած է լաւագոյն գրերի նրա աշխատութեան մէջ,
էջ 349, Ժան. 1:

Հասարակութեան ժողովրդական կոմիտէի Առաջին Յովնանիսեան, տեմ. 18, Ժան. 19:

Տեմ. 18, Նոյնպէս Ժան. 27:

Հ. Յ. Տաշեան, Յոսեփ Նալբանդեանի մասնագրութիւն Միքիմիանցի ի վիճակ, 1895, մե-
ծագր. 1163 էջ:

Տեմ. 18, Ժան. 3, Ժան. 8:

Գրիգորիս Աղբամանցի (1590-1544 մոտ.), Վաղ Առաջածատար ի թայեցեայ նահատակի.
վաճառականի մի հայ եւ յայտնաբերուած... հրատ. Կ. Կոստանթնուպոլիս, էջ 86-91. տեմ. 18
Հ. Ն. Արիւնեան, ՀԱ, 1915, էջ 52, ուր յիշուած է Նոյն վերնագրերը:

Սոյն սկիզբային (հրապարակ), հրատ. Գրիգորեանց քանակ, 1896:

Թաշեան Միքիմի (1885-1908), գերաւոր 1906-1916 Թիֆլիսում, 1917 ժնշկ. մահը Թաւրի-
զում: Թեւեռնում ապրեւելաներէն բեմագրել է Ալ. Միքիմիանցի Վատարի համարի եւ Վա-
մուս. գրամաները:

Վիկայ Արեւիկից վարձագրական ժողովածուի առաջին հետազոտողը եւ հրատարակիչ
եղել է Գ. Տէր-Մկրտչեանը (Միքիմիանց):

Գ. Վ. Արաբեան, Մասնագրութեան, Եր., 1922, էջ 12՝ 1915 թ. (Էլմիմանի) Մատենադա-
րան եւ մանավանդ վաղաքարականից բերած (Լիմ, Կոստ. Աղբաման, վարագ, վառ եւ այլն)
ինչպէս նաեւ Թաւրիզից ստացուած 1628 ձեռագրերը:

Ն. ա., էջ 13՝ 1920 թ. զեկամբերի 17ին պետականացուած է Էլմիմանի Մատենադա-
րանը: 1922 թ. ապրիլին Մատենադարանի Հայաստան եւ վերագրուած 4660 ձեռագիր, որոնք
1915 թականին Մոսկուա էին տարուել պատերազմական արհաւիրքներից զերծ պահելու
մտաւորականութեան եւ պահուած էին հայկական եկեղեցում: Այս ձեռագրերին միանում են Մա-
տենադարանում գտնուող 1730 ձեռագիր, որոնք հաւաքուել էին 1915-1921 թթ. ընթացքում:

20.

(Թաւրիզ, 26 օգ. 1923)

Կերպարան Հ. Արիւնեան,

Մեծագէտ շնորհակալ եմ Ձեր զգացմանց համար: Ներքին Նամակը տարի ու
որ պէտք էր. համաձայնեցողի նուիրել Մալիզը մատենադարանից, փոխառէն ստա-
նալու պայմանով՝ հետեւել գրքերը. 1) Պետրոս Դուրեան, Հնար բերուածներ,
Վրեան 1922. — 2) Մատիկեան, Կոնի ծագումը եւ դիցաբանութիւն, Վրեան 1920.
3) Ս. Յովսէփեանի՝ Գրած՝ Դուրեանի ռուսացագրութիւնը, որ արտատպուած է ան-
շուշտ Հանդէսէն: — Իր հասցէն է՝ Mr. Mirza Melik-Saïatian, Collège américain,
Tauris, Դուրեանութիւնը անկէ էր, որ ինքը կըրած է Նոյն թերթին աշխատակից եւ
զանազան յոգուածներ ունի մէջը, հանոյք մ'էր իրեն համար երբեմն երբեմն կոր-
դալ: Հիմա զրկուած է այդ հանոյքէն: Ինչ որ է, երբ վերոյիշուել երբեք գրքերը
ապահովեալ ծրարով զրկէք իրեն, ինչ հանոյքը կ'ստանայ եւ նորը կ'սկսի: Միւս
տարիները ընկեցեք է. Դայս անցիք գործածներ ոչնչացուցեք եւ իր բացակայու-
թեան ժամանակ:

եղաւ ինձ համար: Մեկնելէս առաջ Զեզի ուրիշ մէկու մը հասցէն կոտամ, այնպիսի մէկը՝ որ կարենայ իմ գործս շարունակել: Կթղթակցի՞ք՝ անոր հետ և յոյս ունիմ որ կրնաք բաւական բան ստանալ իր ձեռքով: Անիկա ալ ծակոճուկեր փնտառելու սովորութիւն ունի:

Նամակիս հետ կուղարկեմ վերջին հրոմեշտի ողջոյնս. պիտի մեկնիմ օգոստոսի 30 ին:

Այլ թերթը հրատարակուած է նաև 1922 թուին՝ 6 թիւ. և այս թուով խափանուած է պետութեան կողմէ. այն օրէն մինչև այսօր ոչ մի թերթ (հայ կամ պարսիկ) չունի իրաւունք հրատարակուելու քաղաքիս մէջ:

26 օգոստոս 1923

Թուրիզ

Զեզ

Հ. ԱՃԱԽԵԱՆ

¹ Սիմոն Յակոբեան (1880-1942), ուսանել է Քիֆլիսում և Շուշլյցարիայում, գրականագէտ, 1922-1924 թ. վրեննայում հրատարակել է «Արեգ» հանդէսը: 1918 ին հրաժարուել է Դաշնակցութիւնից, 1924 ին ներգաղթել է Սով. Հայաստան, Համալսարանում դասաւանդել է արևմտահայական գրականութեան մինչև 1958, երբ «Անհատի պաշտամունքի շրջանի գոհերից է» գարձել (ըստ Լ. Պ. Դարբինյանեանի, Երևանի պետական համալսարանը, էջ 214): Նրա «Պետութեան, նրա կեանքն ու երկրորդ ուսումնասիրութիւնը լոյս է տեսել ՀԱ, 1921-1922 թթ.:

² «Զոս առ Գեր. Հ. Յ. Տաշկան, հիմնադիր հայ հնագրութեան, ի նշան խորին յարգանաց» («Հայոց գրերը» գրքի տիտղոսաթերթից յետոյ):

³ Marie-Félicité Brosset, 1802-1880, Ֆրանսիացի հայագէտ, բանասէր, որ երկար ժամանակ ապրել ու գործել է Պետերբուրգում: Կենսագրութիւնը և հայագիտական գործերի ցանկը տես՝ Մարտիրոս Մինասեան, «Պատմա-քաղաքագիտական հանդէս», Եր., 1967, 1, էջ 198-212:

⁴ «Հայոց գրերը» գրքի վերջում՝ «Կարևոր վերականգնող երեք էջանոց ցանկ:

⁵ Առանձին հրատարակուեց 1924 ին:

⁶ Յաջորդ նամակները ցոյց կը տան, որ Հր. Աճառեանը չէր պատկերացնում իր հանդիպելիք գրութիւնը. և ոչ միայն նա:

⁷ Հ. Ն. Ազիւնեանը 20-ական թթ. եղել է ոչ միայն ՀԱ-ի խմբագիրը, այլև վաւեր մատենագրական պետը, ինչպէս երևում է ՀԱ-ում գրքերի և մատենագրանին վերաբերող կոչերից և շնորհակալական տողերից:

(Շաբուսակիլի՝ 9)

ՄԱՐՏԻՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

